

GÜNÜMÜZ KAZAK AYTISLARINDA GÜNDEM: MİLLİ DEĞERLER

The Topics in Modern-Day Kazakh "Aytıs"Es: National Values

Lazzat URAKOVA YANÇ*

Gazi Türkiyat, Güz 2018/23: 155-171

Öz: Aytıs, Kazak halkının zengin sözlü edebiyatının en önemli temelini oluşturan çok eskiden doğmuş bir tür olduğundan, Kazak Türklerinin konargöçer yaşam tarzını sürdürdüğü zamana ve o dönemin tarihi olaylarına ışık tutan değerli bir kaynak mahiyetindedir. Bununla birlikte aytıs meydana geldiği sosyokültürel bağlamın şartlarını halkın zevkini ve akınlardan beklentilerini gösterip yansıtmaya bakımından büyük bir öneme sahiptir. Başka bir deyişle her metin gibi aytıslar da içinde ortaya çıktığı sosyokültürel bağlamın izlerini taşırlar. İki veya daha fazla akının dombıra veya başka bir enstrüman eşliğinde irticalen şiir söyleyerek seyircilerin huzurunda atışmasına dayanan ve 2015 senesinde UNESCO tarafından "İnsanlığın Maddi Olmayan Kültürel Değerleri" listesine dahil edilen aytıs Kazakistan'da devletin de desteğiyle özellikle Bağımsızlıktan sonra hızlı bir gelişme dönemine girmiştir. Günümüzde halk aytıs müsabakalarına büyük rağbet göstermektedir. Çünkü aytıskerler sanatlarını icra ederken kılıç gibi keskin, mızrak gibi sivri çok yerinde kullandıkları sözleriyle halkı ilgilendiren konuları dile getirmektedirler. Bu sebeple Kazak aytıs metinlerinde ülkenin siyasi, sosyal, ekonomik, kültürel yaşamıyla ilgili gerçek gündemi oluşturan bilgilere bolca rastlanmaktadır. Zaten aytısker ancak gerçekleri, halkın gerçek sorunlarını dile getirirse halk tarafından rağbet görür. Hiciv ve mizah sanatlarını da ustalıkla kullanan aytıskerler kılıç gibi keskin, mızrak gibi sivri dilleriyle halkın sorunlarını halkın huzurunda hükümete ulaştırmaya çalışmaktadırlar. Bağımsızlıktan sonra Kazakistan hükümeti bayramlar ve yıldönümü kutlamaları vesilesiyle aytıs müsabakaları düzenleyerek bu sanatı toplumdaki millî bilincin arttırılması için kullanmaya başlamıştır. Günümüzde millî bilinci arttıran en önemli ve en etkili faaliyetlerin başında devlet tarafından düzenlenen aytıs müsabakalarının geldiğini söylersek yanlış olmayız. Makalede Kazakistan'ın günümüz aytıskerlerinin aytıs metinlerinin içeriği halkı ilgilendiren meseleler bakımından irdelenmiştir. Aytısların bir kısmı henüz yazıya geçirilmediğinden bazı metinler internette yer alan görüntülerden elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Aytıs, aytısker, atışma, Kazak, Kazakistan

Abstract: Aytıs is an ancient genre that constitutes the most significant basis of the rich oral literature of the Kazakh people and acts as a valuable source casting light on the period when Kazakh Turks led a nomadic life, and on the historical events of that era. In addition, aytıs is particularly crucial in relaying the circumstances of the sociocultural context of the day, what people like and what they expect from akıns (Eng. bards, minstrels). In other words, like all forms of texts, "aytıs"es carry the attributes of the sociocultural contexts in which they come into being. Aytıs is based on the improvised poetry competition between two or more akıns, i.e., minstrels, in front of an audience while also playing dombıra or other instruments and it was added to the UNESCO "Intangible Cultural Heritage" list in 2015. Aytıs has experienced a period of rapid advancement in Kazakhstan thanks to the government's support, particularly following the independence of Kazakhstan. Today, aytıs competitions are very popular among people. The reason is that when aytıs performers render their art, they talk about topics that are of interest to the public, by using words and expressions that are to the point, sharp as a sword and piercing as a spear. Therefore, there is a lot of information in Kazakh "aytıs"es about the political, social, economic and cultural life of the country. Indeed, aytıs performers

* Dr. Öğr. Üyesi, Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Antalya/TÜRKİYE. e.mail: urakovayanc@gmail.com. Gönderim Tarihi: 11.04.2018 / Kabul Tarihi: 25.09.2018

will only be popular amongst the people if they only express the truth and the real problems of the people. Through their sharp as a sword and piercing as a spear kind of words, Aytis performers, who masterfully use satire and humour, seek to communicate the problems of the people to the government and they do this in front of the people themselves. After the independence, the government of Kazakhstan began to use this art form for increasing the national consciousness by organizing aytis competitions during festivals and anniversary celebrations. In fact, it would not be wrong to say that the most important and effective activities that increase national consciousness today in Kazakhstan are the aytis competitions held by the government. In this paper, the contents of "aytis"es by current aytis performers of Kazakhstan are examined with regards to the topics that are of interest to the people. As some of the "aytis"es have not yet been turned into written texts, some of the "aytis"es examined in the paper are gathered from videos on the internet.

Keywords: Aitys, aytis performers, duel, Kazakh, Kazakhstan

GİRİŞ

Kazak halk edebiyatında ayt-/söyle- fiil kökünden türemiş olan aytıs, Türkiye Türkçesinde at- fiil kökünden türemiş olan atışma terimiyle ifade edilmekte ve bu terimlerin her ikisi âşık/akınların karşılıklı olarak genellikle yarışma amaçlı müzik eşliğinde söyledikleri şiirleri ifade etmek üzere kullanılmaktadır (Yıldız, Soltanayeva 2015: 92). *Akın* terimiye Kazak bilim insanı Edige Tursınov'a göre günümüz Türkiye, Azerbaycan ve Uygur Türkçesinde "hücum etmek" anlamına gelen "akın" sözcüğünden türetilmiştir (Arıkan 2016: 260)

Tarihî ve sosyal açıdan büyük önem taşıyan birçok eski Kazak aytıs örneği yazıya geçirilmediğinden, maalesef, günümüze ulaşmamış bulunmaktadır. Kazak aytısları XIX. asrın ikinci yarısından itibaren gazete ve dergilerde yayımlanmaya, ayrı kitaplarda toplanmaya başlamıştır. W. Radlov, A.Divayev, S.Seyfulin, Şokan Valihanov, M. Avezov, S.Mukanov, K.Jumaliyev, M.Jarmuhamedulı, R. Berdibay, A.Darbesalin ve N.Törekulov aytısların yazıya geçirilmesinde, derlenip araştırılması konusunda büyük emeği geçmiş bilim adamlarıdır (Urukova 2008: 3).

Kazak aytıslarının birçok türü vardır. Bunlardan *badik aytısı*, eskiden hasta hayvanı iyileştirmek için kalabalık tarafından söylenen şiirlerdir. Zamanla bu özelliğini yitirerek gençlerin bir araya gelip eğlenmesi esnasında söylediği şiirler haline gelmiştir. *Jar-jar aytısı* düğün geleneği dolayısıyla kızlar ve delikanlılar olarak ayrılmış iki grubun sırayla birbirine söylediği şiirlerdir. *Kayımdasuv aytısları*, kızlarla delikanlıların karşılıklı olarak şiirle şakalaşmasıdır. *Ruv, yani uruk aytısında* akınlar genelde kendi uruk adıyla yarışır. Uruklarını överek iyi özelliklerinden söz ederler. Diğer akın da onların kötü yönlerini öne çıkararak onu alaya alır. *Jumbak aytısları*, akınların birbirine bilmece tarzında soruların yöneltmesiyle gerçekleşen aytıs türüdür. Din aytısı da akınların birbirinin dinî bilgisini sınıadığı aytıslardır.

M. Avezov bu aytıs türlerini 1) Örf-adet aytısları: badik ve jar-jar 2) Akınlar aytısı: ruv, jumbak ve din aytısları şeklinde tasnif etmektedir. S.Mukanov aytısları 1) Adet-Örf aytısları, 2) Kayımdasuv aytısı, 3) Jumbak aytısı, 4) Din aytısı, 5) Akınlar aytısı

sekinde beş ayrı grupta toplamaktadır. M.Jarmuhamedulı halk edebiyatının bu türünü 1) Örf-adet aytısları: a) Badık, b) Jar-jar c) Kız ile yigit aytısları, d) Çekisme, 2) Akınlar aytısı a) Din aytısı,b) Jumbak aytıs, c) Yazılı aytıs sekinde tasnif etmektedir (Urakova 2008: 7-8). Bu tasniflerin dışında da birçok aytıs sınıflandırması mevcuttur ancak günümüz aytıslarının içerikleri incelendiğinde bu tasniflerin yetersiz kaldığı görülmektedir.

Günümüzde önemli yere sahip olan akınlar aytısı Kazakistan'da özellikle bağımsızlığın kazanılmasından sonra hızlı bir gelişme sürecine girmiştir. 2015 yılında UNESCO tarafından "İnsanlığın Maddi Olmayan Kültürel Değerleri" listesine dahil edilen halk edebiyatının bu türü Kazak halkı tarafından çok sevilmekte, yeni aytıs organizasyonları ülkede büyük bir heyecanla beklenmekte ve devlet tarafından da önemli ölçüde desteklenmektedir.

Eskiden televizyon, radyo gibi teknoloji araçlarının ve gazete dergi gibi yayınların bulunmadığı zamanlarda halk ülkedeki gelişmeleri aytıs müsabakalarında aytıskerlerin (atışmacıların) ağzından duyardı. Bugün kitle iletişim araçlarının herkese ulaşılabilir olmasına rağmen aytısın bu özelliğini yitirmediği ve halkı yeni gelişmeler konusunda bilgilendirmeye devam ettiği görülmektedir. Bugün de aytıslar yani atışmalar dinlendiğinde onların büyük ölçüde ülkenin kaderini belirleyen güncel sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi haberler, gelişmeler içerdiğini görmek mümkündür. Ancak usta bir aytısker bir haberi halka sunmakla yetinmez, yaşanan gelişmeyle ilgili şahsi görüşlerini sözleriyle, söyleyiş tarzıyla da belli eder. Sabit Mukanov'un "Halık Murası" adlı eserinde aytıskerlerin, yaşadıkları dönemde vuku bulan hiçbir olaya tepkisiz kalmayan, halkın iyiliği için çabalayan, kusurları eleştiren, halk sıkıntıya düştüğünde akıl veren, halk sevindiğinde coşan, sadece ve sadece gerçeği söyleyen, halkın neşesini de kaygısını da içtenlikle paylaşan şiirlerini irticalen söyleyen birer halk akını (şairi) olduğunu vurgulaması boşuna değildir (Mukanov 1979: 156-167). Kırk yıl boyunca aytıs müsabakalarında sanatını icra eden akın, Rus asıllı 37 senelik Kazak Dili ve Edebiyatı öğretmeni Nadejda Luşnikova "Jebe" gazetesi muhabiri Almalı'ya 2014 senesinde verdiği röportajda aytısların büyük meseleleri gündeme getirerek onların halka zararlı yönlerini açıkça söylediğini, konunun etraflıca tartışılarak çözülmesine önayak olduğunu ifade etmektedir (Almalı 2014). Yani aytısker, irticalen şiir söyleme sanatını kullanarak halkın sorunlarını gerekli mercilere yine halkın huzurunda ulaştırmaktadır, başka bir ifadeyle halkla iktidar arasında bir köprü vazifesini üstlenmiş durumdadır. Aytıskerler etkili söz söyleme sanatı ustaları olmaları sebebiyle bu görevi başarıyla yürütmektedirler. Onların sözleri bıçak gibi keskin, mızrak gibi sivridir. Amaçlarının halkı üzen veya kaygılandıran sorunu sadece dile getirmek değil aynı zamanda çözmek olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Hatta bazı aytıskerlerin farklı aytıs müsabakalarındaki aytıslarında hep aynı meseleyi istikrarlı bir biçimde gündeme getirdikleri görülebilir. Öyle anlaşılıyor ki onlar gündeme taşıdıkları sorunun çözümlene kadar takipçisi olmaya devam etmektedirler. Usta aytıskerler ifadelerinin daha tesirli olması için hiciv ve

mizah sanatlarından da istifade ederler. Bu izahlardan da anlaşıldığı üzere bir aytıskerin icrasını gelişigüzel yapma olanağı yoktur. O, sanatını icra ederken gerçeklerden uzaklaşmaz. Nitekim aytıs dünyasında sadece gerçekleri dile getiren aytıskerler halk tarafından desteklenir ve uzun süre sahnede kalabilirler. Günümüz aytıskerlerin halkın hangi duygu ve düşüncelerine tercüman olduğunu ve aytıs meydanında ne tür sorunları gündeme getirdiğini halkın severek dinlediği birkaç akından yola çıkarak değerlendirelim.

AYTISKERLERİN GÜNDEME GETİRDİĞİ SORUNLAR

2002 yılında Kahraman Ağıbay'ın 200. yıldönümü vesilesiyle Balkaş şehrinde düzenlenen aytıs müsabakasında Kazak halkının severek dinlediği Amanjol Ältay ile Abılkayır Sızdıkov kura çekimi neticesinde birbirinin rakibi olarak belirlenmiştir. Dolayısıyla bu aytıs iki erkek akın arasında gerçekleşmiştir. Aytısın giriş kısmında söze ilk başlayan Amanjol halkı "Armısıñ, tekti urpağı er türiktiñ" (Selamette misin soylu nesli er Türk'ün) sözleriyle selamladıktan sonra kendisini tanıtır rakibini de selamlamıştır. Abılkayır Sızdıkov da kendisine söz sırası geçince halkı selamlayıp kendisini tanıtmıştır. Aytısın gelişme kısmında anlatıcı/söyleyici konumunda olan Amanjol Ältay:

*...Aral tuzı arqamdı aştadı, / Aral tuzu sırtımı acıtıyor,
Jürsem de Sariarqa'da jıraq qonıp / Yürüsem de Sariarka'da uzak konup* (Ältayev 2014: 54)

sözleriyle gün geçtikçe kuruyan Aral gölü için üzüntüsünü dile getirmektedir. Söz sırası kendisine geçince dinleyici konumundan anlatıcı/söyleyici konumuna geçen Abılkayır rakibinin gündeme getirdiği meseleye ilgisiz kalmayarak:

*...Bügingi Aralımıñ qasireti, / ...Bugünkü Aral'ımın kederi
Oylasa, qane, kimge baqtı boldı. / Düşünse, hani, kime baht getirdi.
Qanşama milliondar avdarılıp, / Ne kadar milyonlar aktarılıp
Birevler jartı joldan qarıq boldı. / Birileri kısa yoldan zengin oldu.
Sol aqşa kelip jetse, Aralımız / O para gelseydi Aralımız
Tengege tolatuğın uakit boldı... / Tengeye dolacak uakit geldi...* (Ältayev 2014: 55)

sözleriyle Aral'ın kurtarılması için ayrılan paranın amaca yönelik kullanılmadığı meselesine değinmektedir. Buradan hareketle aytıs esnasında rakip akınların her zaman birbirine itiraz etmesi, katılmaması gerekmediğine özellikle halkı ilgilendiren ve halkın iyiliği için bir an önce çözülmesi gereken meseleler konusunda birbirini destekleyerek aytıslarını sürdürdüğüne şahit olunmaktadır. Bu da aytısın sosyal boyutuyla alakalı bir durumdur; Kazak halkının gencinin yaşlısının aytısları severek izlemesinin sebebi aytıs icrası esnasında kendilerini ilgilendiren meselelerin etkili bir biçimde dile getirilmesidir. Bununla birlikte hem Amanjol'un, hem Abılkayır'ın sözlerinden görüldüğü üzere aytıslarda mevcut olan didaktik yönün de seyirci/dinleyicileri cezbeden unsurlar arasında olduğunu söylemek mümkündür.

Nitekim bu aytısın sonuç kısmında aytısı bitiren Amanjol'un söyledikleri de bunun ispatı olabilecek niteliktedir:

*Adamğa ırzıq kelmes talaptanbay, / İnsana rızık gelmez talep etmeden,
Oylayıq ult tağdırın qarap qalмай. / Düşünelim ulusun kaderini bakıp kalmadan.
Qaraqus basıp jeviñ toqtatpaydı, / Karakuş basıp yemeği durdurmaz
Qıranıñ balapanı qanattanbay. / Kartalın yavrusu kanatlanmadan.
Mañ-mañ basıp jüretin kün bar ma eken / Süzülüp yürüyeceğimiz gün var mıdır
Bekzada berekeli arabtarday?! / Beyzade varlıklı Araplar gibi?! (Ältayev 2014: 56)*

Bu mısralarda akın Amanjol halkı çabalamaya, gayret etmeye çağırarak ancak bu şekilde amaca ulaşabileceğini kartal yavrusu karakuş örneğinden yola çıkarak belirtmektedir.

Yine Amanjol Ältay 2004 yılında Moskova şehrinde düzenlenen bir aytıs müsabakasında Karima Oralova ile karşı karşıya gelmiştir. Bu kız ile erkek arasında yapılan bir aytıs örneğidir. Aytısa Amanjol başlamıştır. Giriş kısmında akın seyircileri selamlamış, kendisini tanıtmış, Rusya'da yaşayan Kazaklara Kazakistan'ın selamını iletmış ve Rusya ile Kazakistan'ın komşuluk ilişkilerine kısaca değinmiştir. Bundan sonra rakibi Karima'yı şu sözlerle selamlamıştır:

*Jüziñnen nur, tilinen jr töğilgen / Yüzünden nur, dilinden yır dökülen
Kärima, esenbisiñ, sılañdağan! / Karima, sağ-salim misin, cilve yapan! (Ältayev 2014: 76)*

Bu mısralarda Amanjol'un bayan rakibine iltifat ettiği görülmektedir. Söz sırası kendisine geçince dinleyici konumundan anlatıcı/söyleyici konumuna geçen Karima da önce halkı selamlamış, kendisini tanıtmış, sonra da rakibi Amanjol'u selamlamıştır. Aytısın gelişme kısmında anlatıcı/söyleyici olduğu esnada Amanjol'un Rusya'da azınlık olarak yaşayan Kazakların sıkıntısını dile getirirken sarf ettiği şu sözler dikkate ve takdire şayandır:

*...Rossıyanı basqarğan ulıqtardan, / Rusya'yı yöneten ululardan
Amanat tileğim bar suray kelgen. / Emanet dileğim var istediğim.
...Qazaq balalarına Mäskevdegi / Kazak çocuklarına Moskova'daki
Qazaqşa eki üş mektep açılса eken. / Kazakça iki üç mektep açılса keşke.
...Keñ baytaq Rossiya bul künderi / ...Uçsuz bucaksız Rusya bu günlerde
Milliondagan qazaqtın turağı edi. / Milyonlarca Kazak'ın mekanı idi.
Tili, dini, dästüri joğalmasın, / Dili, dini, geleneği kaybolmasın,
Ol onıñ tamır, közi, kulağı edi. / O onun kökü, gözü, kulağı idi.
Qazaqşa gazet jurnal, telearna / Kazakça gazete dergi, TV kanalı
Olardıñ şeşilmegen surağı edi. / Onların çözülmemiş sorunu ydu.
...Reseyde tuvıp ösken bavırlarım / ...Rusya'da doğup büyüyen kardeşlerim
Öziniñ bilip össin kim ekenin / Kendilerinin bilerek büyüsun kim olduğunu (Ältayev 2014: 84)*

Bu ifadelerden sonra dinleyici konumundan anlatıcı/söyleyici konumuna geçen Karima şu sözlerle rakibi Amanjol'un söylediklerini desteklemiştir:

...Durıs ayttı Amanjol Doğru söyledi Amanjol

Bir mektepti ber degen... *Bir mektebi ver diye...* (Ältayev 2014: 84)

Görüldüğü üzere akınlar sadece yurt içinde değil yurtdışında da Kazakların karşılaştığı sorunların çözülebilmesi için çabalamaktadırlar. Sonuç kısmında her iki akın hem seyircilere, hem birbirine iyi dileklerini bildirmişlerdir. Bu aytısı da Amanjol bitirmiştir.

2004 yılında Almatı şehrinde düzenlenen aytıs müsabakasında Ermek Jumatayev ile Amanjol Ältay birbirinin rakibi olarak belirlenmiştir. Bu aytıs iki erkek akın arasında yapılan aytısa örnektir. Söze Amanjol başlamıştır. Her iki akın sözlerinin başında önce halkı, sonra birbirini selamlamış, kendilerini tanıtmışlardır. Gelişme kısmında anlatıcı/söyleyici konumunda olan Amanjol:

*...Ükimetin Qazaqşa söylemese, /...Hükümetin Kazakça konuşmazsa,
Ana tildiñ tağdırı şeşilmeydi. / Ana dilin kaderi çözülemez.
Ana til kasiyetti, jaralısın,, / Ana dil haysiyetli, yaralısın,
Qazaq mensinbegen son qaralısın, / Kazak beğenmediği için karalısın,
Bizderdey qarapayım halıq üşin / Bizim gibi sıradan halk için
Ananın aq sütindey bağalısın. / Ananın ak sütü gibi değerlisin.
Biyliktegi şendiler şettetkesin, / Yüksek mevkidekiler dışladıklarından,
Är kün sayın tömendep baradı isin / Gün geçtikçe kötüleşiyor işin
Tilime qarısı şıqqan deputattın / Dilime karşı çıkan milletvekilinin
Bağası biraq tiym qazaq üşin... / Değeri sadece bir kuruş Kazak için... (Ältayev 2014: 147)*

diyerek Kazakistan'da bağımsızlığın ilk günlerinden beri en önemli gündem olmaya devam eden dil meselesini keskin bir ifadeyle dile getirmektedir. Burada, görüldüğü üzere, Kazakça'nın Kazakistan'da prestij dil haline gelmesindeki en büyük engel olarak akın Amanjol devletin üst düzey yöneticilerinin Kazakça bilmemesini/konuşmamasını görmektedir. Amanjol, sözlerini bitirip de dinleyici konumuna geçince anlatıcı/söyleyici konumuna geçen Ermek'in kendisinden önce rakibinin gündeme getirdiği meselenin önemini vurgulamak için şu sözleri sarfettiği görülmektedir:

*Biz osı egemendi el bolganda, / Biz egemen halk olduğumuzda,
Til jaylı bir adamday sumdıq ayttıq, / Dil hakkında (hepimiz) bir kişi gibi felaketi söyledik
Bireoge osı tildi muñ ğıp ayttıq, / Birine bu dili gam olarak söyledik,
Bireoge osı tildi sır ğıp ayttıq, / Birine bu dili sır olarak söyledik,
Su taşıp Talğar jıljıp jatsa dağı / Su taşıp Talğar yerini değiştirse dahi
Bizdiñ til bir orman jıljımaydı. / Bizim dil bir yerinden kıpırdamaz. (Ältayev 2014: 147)*

Bu mısralarda akın, ülkenin bağımsızlığından itibaren dil konusunun hem ayrı şahıslar tarafından, hem halk olarak hep beraber defalarca dile getirilmesine rağmen günümüze dek bir yolun kat edilmediğinden "Talğar nehri bile yerinden oynar, ama dilimiz yerinde saymaya devam ediyor" diye şikayet etmektedir. Bu aytısı seyircilere iyi dileklerini belirterek Amanjol bitirmiştir.

Bağımsızlığın 19. Yıldönümü vesilesiyle 2010 senesinde Astana'da düzenlenen aytıs müsabakasında Amanjol Altay ile Aynur Tursınbayeva karşı karşıya gelmiştir. Bu aytıs kız ile erkek aytısına güzel bir örnektir. Aytısa Amanjol başlamıştır. Her iki akın aytıs icralarına başlarken önce halkı ve birbirlerini selamlamış, kendilerini tanıtmıştır. Gelişme kısmında anlatıcı/söyleyici konumundayken Amanjol şöyle der:

...Endigi tilek, Nurağa, / ...Bundan sonraki dilek, Nurağa,
Körkeytip tildi beriñiz! / Dili geliştiriniz!
Özine ümit artadı / Kendinize ümit bağladı
Qazaqtay asıl eliñiz. / Kazak gibi asıl halkımız.
Eljurtıñ edi oyñız, / Halkımız idi düşünceniz,
Biyiktey bersin boyımız. / Yükselmeye devam etsin boyumuz.
Halıqtan aqşa tonağan / Halktan para çalan
Jemqordın bärin joyıñız... / Rüşvetçilerin hepsini yok ediniz... (Ältayev 2014: 238)

Görüldüğü üzere Amanjol rüşvetçilik gibi başka meselelerin yanında dil meselesini de istikrarlı bir şekilde gündeme taşımaya devam etmektedir. Ancak bu sefer bunu doğrudan ülkenin Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'e hitap ederek yapmaktadır. Bu mısralarda akının ülkesine, halkına karşı içtenliğini, sevgisini, duyarlılığını, cumhurbaşkanına olan güvenini gözlemlemek, hissetmek mümkündür. Amanjol'dan sonra dinleyici konumundan anlatıcı/söyleyici konumuna geçen Aynur:

Elbası jaylı negizi / Devlet başkanı hakkında aslında
Meniñ de oyım osı edi / Benim de düşüncelerim aynıydı (Ältayev 2014: 238)

sözleriyle tüm sorunların halkın yararına çözüleceği konusunda cumhurbaşkanına güveninin tam olduğunu vurgulamıştır. Bu aytısı hem rakibi Amanjola, hem halka iyi dileklerini belirterek Aynur bitirmiştir.

2011 yılında Bağımsızlığın 20. Yıldönümü vesilesiyle Astana'da düzenlenen aytıs etkinliğinde Sara Toktamısiva ile Amanjol Ältay birbirinin rakibi olarak sanatlarını icra etmiştir. Bu da kız ile erkek arasında yapılan aytıslardandır. Söz konusu aytısa Sara başlamıştır. Aytıs icralarının başında her iki akının önce halkı selamlayıp kendilerini tanıttıktan sonra birbirini selamladıklarını görmekteyiz. Aytısın gelişme kısmında anlatıcı/söyleyici konumunda olan Amanjol şunları söylemiştir :

Biylirim para almasa, / Yöneticilerim rüşvet almasa,
Şeneynik, äkimqaralar / Memur, vali müsveddesi
Jemqorlıqqa barmasa. / Rüşvetçilik yapmasa.
Ökimettegi dököyler / Hükümetteki önemlilerin
Qazaşsağa kelgende / Kazakça söz konusu olduğunda
Aldıma kisi salmasa. / Önüne kimse geçmese.
Muğalimderdiñ aylığı / Öğretmenlerin maaşı
Ministrlermen teñ bolsa. / Bakanlarınkiyle eşit olsa.
Deputattardıñ aylığı / Milletvekillerinin maaşı
Däriğerlerden kem bolsa... / Doktorlarınkinden az olsa... (Ältayev 2014, 265)

Görüldüğü üzere bu mısralarda akın her zaman gündeme getirdiği dil meselesinin yanı sıra rüşvet, öğretmen ve doktor maaşları gibi sorunları da hicivden de istifade ederek ifade etmektedir. Burada akının öğretmen maaşını bakanların, doktor maaşını da milletvekillerinin maaşlarıyla mukayese etmesiye bu iki mesleğin toplumun, halkın geleceği açısından ne kadar önemli olduğunun altını çizmek istediği ortadadır. Bu aytısı ülkenin hızlı ve güzel gelişmesi yönündeki dileklerini dile getirerek tamamlayan taraf Amanjol akın olmuştur.

Bağımsızlık Günü dolayısıyla 13 Aralık 2010 senesinde Astana'da düzenlenmiş aytıs müsabakasında Kazakistan'ın günümüz meşhur aytıskerleri olan Aynur Tursınbayeva ile Jandarbek Bulgakov birbirinin rakibi olarak sanatlarını icra etmek üzere sahneye çıkmıştır. Kız ile erkek arasında gerçekleşen aytıslardan olan bu aytısa Jandarbek başlamıştır. Sözlerinin başında her iki akın halkı ve birbirini selamlayıp kendilerini tanıtmıştır. Gelişme kısmında anlatıcı/söyleyici konumundaki Jandarbek şöyle der:

*Jalpi älemge jar salıp Qazaqstan / Tüm dünyaya duyurup Kazakistan
Jaqında ötkizbekşi jarıs bāygi. / Yakında düzenleyecekmiş yarış.
Aziyada alavın ustatqanmen / Asya kış oyunları bayrağını tutturmana rağmen
Köp Qazaqqa bolıp tur namıs qayğı. / Çok Kazak namusu için kayğı içinde.
Şetelden satıp alıp futbolşı / Dış ülkeden satın alıp futbolcu
Olarğa ult namısın tabıstaydı / Onlara milletin namusunu emanet ederler
Olar da aqşa üşin aldap sulap / Onlar da para için yalan dolanla
Namısındı korğavğa namıstaydı / Namusunu korumaya namuslanırlar
Futboldın masqarası belgili goy / Futbolun maskarası bellidir ya
Ayaqtarı doppenen kavıspaydı / Ayakları topla buluşmaz
Şetelden satıp alğan futbolşimen / Dış ülkeden satın aldığım futbolcuyla
Eşqaşan qorjındarın tolıspaydı / Hiçbir zaman heybeniz dolmaz
Bavırjan atam aytqan bir söz bar edi / Bavırjan atamın dediği bir söz vardı
Ol qalay toy üstinde tolıspaydı / Ona nasıl da kutlama yapılırken uyulmaz
Jaldap alğan soldattar maydan bolsa / Kiraladığın askerler savaş olsa
Eşqaşan jandarın salıp soğıspaydı / Hiçbir zaman canla başla savaşmaz
(http://aitysker.org/?p=3640)*

Genç yaşlı, kadın erkeklerden oluşan seyircilerin duyduktan sonra memnun bir şekilde gülümseyerek alkışladığı görülen bu mısralarda 2011 senesinde Kazakistan'da yapılacak olan 7. Asya Kış Oyunları için dış ülkelerden futbolcuların satın alınması eleştirilmektedir. Aytıskerin hiciv sanatından da istifade ederek ve Kazakistan'ın II. Dünya Savaşı kahramanlarından Bavırjan Momuşulı'nın sözlerini tam yerinde kullanarak halkın endişelerini etkili bir biçimde yetkililere aktardığı görülmektedir. Jandarbek akın burada Kazakistan için ancak vatani Kazakistan olanların canla başla mücadele edeceğini vurgulamış durumdadır. Jandarbek'ten sonra anlatıcı/dinleyici konumuna geçen Aynur'un bağımsızlıktan sonra cumhurbaşkanı sayesinde ülkenin ekonomik, siyasi, sosyal alanlarda elde ettiği başarılar üzerinde durduğu

görülmektedir. Tüm halkı ilgilendiren ve gururlandıran bu başarılarından akın şu şekilde bahsetmektedir:

*Qay zamanda Qazaqtıñ qambasına / Ne zaman Kazak'ın ambarı
Qazirgidey bidaymen küriş toldı, / Şu anki gibi buğday ve pirinçle doldu,
Qay zamanda Qazaqtıñ qoymasına / Ne zaman Kazak'ın hazinesi
Qazirgidey altınmen kumis toldı... / Şu anki gibi altın ve gümüşle doldu...
Qay zamanda Qazaqtıñ qazanına / Ne zaman Kazak'ın kazanı
Qazirgidey qut bitip, ırıs toldı, / Şu anki gibi kut peyda olup rızıkla doldu.
Qay zamanda Qazaq'ın Astana salıp, / Ne zaman Kazak'ın başkent inşa edip
Sammit jasap älemmen tuvs boldı, / Zirve düzenleyip dünyayla akraba oldu,
Qay zamanda qaymana Qazaq'ımnıñ / Ne zaman gariban Kazak'ımın
Uyqısı qazirgidey tınış boldı / Uyqusı şu anki gibi huzurlu oldu.*
(<http://aitysker.org/?p=3640>)

Burada akın Kazakistan'ın ev sahipliğinde 2010 yılında başkent Astana'da Cumhurbaşkanı Nazarbayev'in çabaları sonucunda düzenlenen AGİT zirvesine de atıfta bulunmak suretiyle bağımsızlıktan sonra ülkenin ulaştığı refah ve zenginlikten, halkın içinde bulunduğu barış dolu huzurlu ortamdaki övgüyle söz etmektedir. Aynur akın "kaymana Kazak" ifadesiyle bağımsızlıktan önce diğer ülke halklarının bilmediği, tanımadığı halk ve ülkeyken Bağımsız Kazakistan'ı özellikle AGİT zirvesinden sonra tüm dünyanın tanımaya başladığını vurgulamak istemektedir.

Videosu internete yüklendiği için izleyebildiğimiz bu aytısın bitiminde daha çok devlet büyüklerinden oluşan yedi jüri üyesinin iki aytıs ustasının performansını değerlendirirken Jandarbek'e bir puan daha az verdiğine, bunun neticesinde aytısın galibi olarak Aynur'un belirlendiğine şahit olmaktayız. Ancak yukarıda da ifade ettiğimiz gibi aytıs müsabakalarının asıl jürileri aytıs izleyen halktır. Nitekim halk bu puanlamaya itiraz ediyor ve Jandarbek'e dokuz puan veren jüri üyesi, halkın bu itirazı sonucunda puanını on olarak değiştirmek zorunda kalıyor. Böylelikle iki akının puanı eşitleniyor. Bu durum halkı ilgilendiren sorunları dile getiren aytıskerin daima halk tarafından desteklendiğinin ve destekleneceğinin açık bir kanıtıdır. Bu aytıs ülkenin geleceğine yönelik iyi dileklerini ve yaşça kendisinden küçük olan Jandarbek'e nasihatlerini belirterek Aynur bitirmiştir.

İki aytıskerin diğer karşılaşması 2012 senesinin Şubat ayında Almatı şehrindeki Baluan Şolak adındaki Spor Sarayında Sovyetler Birliği döneminde 22 yıl boyunca Kazakistan Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin 1. Sekreterliği görevini yaparken Kazakistan'ın gelişmesine büyük katkılarda bulunan Konayev'in doğumunun 100. Yılı vesilesiyle düzenlenen "Qonayevtay Er Kayda / Konayev Gibi Er Nerede" adıyla düzenlenen aytıs müsabakasında gerçekleşmiştir. Jandarbek'in başladığı aytısa her iki akının sözlerine "bismillah"la girdiği görülmektedir. Aytısın giriş kısmında Jandarbek doğrudan Konyev'i anlatmaya başlarken, Aynur'un önce halkı selamladığına ardından içeriye Kazakistan'ın millî şairi ve yazarı Muhtar Şahanov'un girdiğini görünce icrasına şu sözleriyle devam ettiğine şahit olmaktayız:

Bilesizder me ağaym / Biliyor musunuz kardeşler
Şahanov keldi bul zalğa / Şahanov geldi bu salona
Qol soğıp qurmet qıarsın / Alkışlayıp hürmet edersin
Şındıq üşin şınğırgan / Gerçek için haykıran
Sınbaytm ağaş şınarsın / Kırılmaz ağaç çınarsın
Biz dindi aytıp jılasaq / Biz dinden söz edip ağlasak
Sen tildi aytıp julaysın / Sen dilden söz edip ağlarsın
Biz eldi aytıp jırlasaq / Biz halk hakkında şiir söylesek
Sen jerdi aytıp jırlarsın / Sen toprak hakkında şiir söylersin
Sizdiñ de tağdır qıym goy / Sizin de kaderiniz zor
Bizdiñ de tağdır qıym goy / Bizim de kaderimiz zor
Tağdırımız bir bolğan soñ, / Kaderimiz bir olunca
Özindey amal qılasın / Senin gibi yapar (herkes)
Jarasın jamıñ emdevge / Yarasını canın tedavi etmeye
Aytısqa kelgen şıgarsın. / Aytısa gelmişindir.
(<https://m.ok.ru/video/3907519960>)

Aytıs izlendiğinde Şahanov'un geldiğini duyan halkın sevinç narası atıp alkışladığı görülmektedir. Aynur Tursınbayeva bu mısralarda Muhtar Şahanov'un verdiği mücadeleden hareketle millî dil ve millî toprak konularına da değinmektedir. Kazak dili için, ulusun geleceği için durmadan çabalayan Şahanov'u kırılmaz bir çınar ağacına benzeten aytısker, aytıs sanatçılarıyla Muhtar Şahanov'un kaderlerinin gerçekleri söylemek olması bakımından aynı olduğunu dile getirmektedir. Millî şairin aytıs müsabakasına gelme nedenini de Aynur akın bu sebebe bağlamaktadır. Söz sırası kendisine geçen Jandarbek, Konayev'i örnek göstererek yöneticilerin nasıl olması gerektiğini izah etmeye çalışmaktadır:

Şımimen Konayevtay er kayda eken / Gerçekten Konayev gibi er nerededir
Älsizge äl körsetip şokımaytın / Gücsüzlere güç gösterip ezmeyen
Kıyrdan samoletpen djip aldırma / Uzaktan uçakla jip aldırma
Buyırğan köligimen katınaytın / Nasip olan arabaya binen
Keñsesinde otırıp buyırık soqpay / Odasında oturup emretmeyip
Är isti közben barıp baqılaytın / Her işi gözleriyle görüp denetleyen
Dünyeye kızıqpay kanağat kıp / Mal mülke ilgisiz kalıp kanaat edip
Halık dep kabırğası kakıraytın... / Halk diye kendini paralayan.
(<https://m.ok.ru/video/3907519960>)

Jandarbek burada yöneticilerin gösterişten, mal mülk peşinde koşmaktan uzak durması gerektiğini, iyi bir yöneticinin en önemli sorumluluğunun halkı düşünmek, halkın iyiliği için çalışmak olduğunu belirtmektedir. Bu aytısı aynı yerde Jandarbek'le bir daha karşılaşmak istediğini belirterek Aynur Tursınbayeva bitirmiştir.

2013 yılında Astana'da "Kil Jüyrikte Kim Jüyrik / Tüm Hatiplerin İçinde Kim Hatip" adıyla düzenlenen müsabakada Aynur Tursınbayeva ile Jandarbek Bulgakov bir kere daha halkın huzurunda karşı karşıya gelmiştir. Bu aytısa başlayan Jandarbek'in halkı selamlarken Kazakistan'ın 1998'de başkenti ilan edilen Astana

sakinlerinin sosyal ve ekonomik yaşamını şu şekilde tasvir ettiğine şahit olunmaktadır:

...Armısın Astanalı ayaavlı jurt / ...Nasılsın Astanalı değerli halk
 Bir basında birneşe armanı bar. / Bir başında birkaç tane hayali olanlar.
 Jıbrılap jıyırma sağıt jumıs jasap / Kıpır kıpır yirmi saat çalışıp
 Tösekte tört-ak sağıt demalgandar. / Dösekte sadece dört saat dinlenenler.
 Batıs jaqtan Banderas keledi dep / Batı'dan Banderas gelecek diye
 Köpirtip nesiyeni köp algandar. / Kabartıp krediyi çok alanlar.
 Nesiyesin jabuw üşin nesiyе alıp / Kredi borcunu kapatmak için kredi alıp
 Üyde jatıp bankke tonalgandar. / Evde yatıp banka tarafından soyulanlar
 Eluv mindik jumısqa kirip alıp / Elli bin maaşlı işe girerek
 Päterge toqsan mınñ bere algandar. / Kiralık daire için doksan bin verebilenler.
 Özderin üyge sıymay jatqan kezde / Kendileri eve zor sığarken
 Avıldan qayın-jurtı kep algandar. / Köyden akrabaları gelip yerleşenler.
 Jüz jıldan soñ üy salıp qalarmız dep / Yüz yıl sonra belki ev inşa ederiz diye
 Qosşimen Qoyandı'dan jer algandar... / Kosşı ile Koyandı'dan arsa alanlar...
 (https://kaztube.kz/video/99165)

Burada Jandarbek mizah yoluyla ve çok yerinde kullandığı kelimeleriyle Astana halkının sorunlarını gerekli yerlere duyurmaya çalışmaktadır. Söylediği her mısranın sonunda genç yaşlı kadın erkekten oluşan seyircilerin çok eğlendikleri, hatta kendi yaşamlarını kendilerinin bile anlatamayacakları kadar başarılı bir şekilde tüm çıplaklığıyla tasvir eden bu genç aytıs akınının belki de biraz acı gerçeklerden ibaret sözlerini, takdir, memnuniyet, hayranlık ve kahkahayla alkışladığına şahit olunmaktadır. "Jüz jıldan soñ üy salıp qalarmız dep Qosşimen Qoyandı'dan jer algandar... / Yüz yıl sonra belki ev inşa ederiz diye Kosşı ile Koyandı'dan arsa alanlar..." sözlerini söylerken Jandarbek'in de seyircilerle birlikte güldüğü görülmektedir, çünkü Kosşı ve Koyandı, Astana civarında yer alan ve gelişmeleri biraz zaman alacak gibi görünen köylerdir.

Aytısın devamında Jandarbek televizyon kanallarında halka hiçbir manevi katkısı olmayan ve genellikle gelin kaynana arasındaki geçimsizliği konu eden dizilerin dolup taşmasından yakınmaktadır:

Üydegi kök sandıqtı qosıp qalsan / Evdeki gök sandığı açarsan
 Bere almaydı ruhani qor eğindi / Veremiyor manevi hazineyi, ekini
 Tu ustap aytıs şıgar ekranğa / Sancakla aytısın çıkması gereken ekrana
 Urısqaq kelindermen ene kirdi... / Kavgacı gelinlerle kaynana girdi...
 (https://kaztube.kz/video/99165)

Bu sözlerin ardından Jandarbek bilinçsizce yayımlanan dizilerin nelere sebep olduğunu açıklamak için komşu köyde geçen olayı anlatır:

...Bir äke balasına qattı ursıptı / Bir baba çocuğuna çık kızmış
 Tentektik qıp jatqasın kele salıp avılğa, / Yaramazlık yaptığı için gelir gelmez köye,
 Balası bölmesine jılap kirip / Çocuğu odasına ağlayarak girip

*Basıptı serialdağı sol sarınga, / Yapmış dizideki aynı şeyi,
 Oymışım quday jasap sıyıptı / Oyuncağımı hüda yapıp sığımış
 Qoldavşım sen ğana dep jer şarında. / "Destekçim sadece sensin diye dünyada".
 Anandi qılğannan soñ qıldım depti, / Anandi yapınca yaptım demiş,
 Nege tüstün degende teris ağımğa. / Niye düştiün dediğinde ters akıma.
 Kinosi krişna dinin nasihatıttap / Dizisi Hint Krişna mezhebinin propagandasını yapıp
 Ekran tölderime en saluda. / Ekran (karşısındaki) yavrularıma damga vurmakta
 Telearnanı tezge sap tüzetpesek / Telekanalları tezinden düzeltmezsek
 Tilim menen dinime teñ şaluda. / Dilim ile dinime çelme takmakta.
 Telearnağa eliktey beremiz dep / Televizyondakilere özeneceğiz diye
 Eliktey qırılmayık eñ soñında. / Ceylan gibi öldürülmeyelim sonunda.
 (https://kaztube.kz/video/99165)*

Görüldüğü üzere, babasına küsen çocuk Kazakistan'da yıllardan beri yayınlanmakta olan "Gelin" adlı Hint dizisinin çocuk gelini Anandi'yi örnek alarak tıpkı onun gibi Hüda yerine koyduğu oyuncağına yönelerek dua etmiştir. Söz konusu dizinin amacının da bu olduğunun altını çizen aytısker, bu şekilde devam ettiği takdirde hem dilin, hem dinin büyük zararlar göreceği yönündeki endişelerini seyircilerle paylaşmaktadır. Bu aytısı Aynur Tursınbayeva, vatanımız olduğu için, barış ve beraberlik içinde yaşadığımız için şükredelim sözleriyle bitirmiştir. Beş kişiden oluşan jüri üyesi tarafından yapılan değerlendirme neticesinde (en düşük puan bir en yüksek puan on) her iki akın 49 puan almıştır.

Bağımsızlığın 20. yılı vesilesiyle 2011 yılının Aralık ayında Astana şehrinde düzenlenen aytıs müsabakasında Sara Toktamısova ile Amanjol Altay karşı karşıya gelmiştir. Aytısın selamlama ve selamlaşma faslından sonra gelişme bölümünde anlatıcı/söyleyici konumunda olan Sara Toktamısova'nın halkın arzusunu birinci ağızdan şu şekilde sıraladığına şahit olunmaktadır:

*Eñ birinşi qalavım- / İlk isteğim -
 Munayım, altın, temirim, / Petrolüm, altınım, demirim,
 Şeteldikter ap jatqan /Yabancıların almakta olduğu
 Halıqtıñ qutı kenimiz. / Halkın serveti madenimiz.
 Al kelesi qalavım- Bir sonraki isteğim ise-
 Jıyırma jıl da onalmay / Yirmi yılda iyileşemeyen
 Tilimiz boldı kemimiz. / Dilimiz oldu eksikimiz.
 Küreseyik til üşin / Mücadele edelim dil için
 Bitkenşe aqtıq demimiz. / Son nefesimize kadar.
 Odan sonğı qalavım- / Ondan sonraki isteğim-
 Asılzada ayavlım, / Asılzade hürmetlim,
 Alaşımın aybım / Alaşımın cesuru
 Kenesarıñ Piterden / Kenesarı'nın Piter'den
 Basın äkep beriñiz... / Başını getirseniz... (Ältayev 2014: 260)*

Burada aytısker Kazakistan'ın yeraltı kaynaklarından faydayı yabancıların değil Kazakların görmesi, Kazak dilinin gereken seviyeye yükselmesi ve Kazak hanı Kenesarı'nın Rusya'nın Petersburg şehri müzesinde sergilenen kafasının ülkeye

getirilmesi şeklinde halkın üç arzusunu yetkililere duyurmaktadır. Sara'dan sonra Amanjol:

*San ğasır javır qılğan belimizdi / Asır larca yara kılan belimizi
Azattıq bastı qayğı-şerimizdi / Özgürlük bastı kayğı-şerimizi
Sara qız, tilimiz de durıstalar, / Sara kız, dilimiz de düzelecektir,
Özimiz iğereimiz kenimizdi... / Kendimiz kullanırız madenimizi...
...Tuvoğan jerge kömetin uvaqıt keler / Anavatana gömecek vakit gelecektir
Kenesarı handardıñ bastarın da... / Kenesarı hanların başlarını da... (Ältayev 2014: 262)*

sözleriyle asır larca beklenen özgürlüğün gelerek kaygıyı yok ettiği gibi dilin de düzeleceği, madenlerin yerli halk tarafından kullanılacağı, Kenesarı gibi hanların kafa taslarının anavatana gömüleceği günün mutlaka geleceğine dair ümitli olduğunu belirtir. Bu aytısı tüm Kazakistan halkına iyi dileklerini bildirerek Amanjol bitirmiştir.

2012 senesinde Bağımsızlık Günü vesilesiyle “Bizdin El Osınday / Bizim Memleket Böyledir” adlı aytıs müsabakasında Sara Toktamısova ile Jandarbek Bulgakov birbirinin rakibi olarak sahneye çıkmıştır. Bu da kız ile erkek arasında yapılan bir aytıdır. Seyirciler genç yaşlı, kadın erkeklerden oluşmaktadır. Söze ilk olarak Jandarbek halkı selamlayarak, Kazak halkının misafirperverlik, sanatseverlik gibi özelliklerini överek ve rakibi Sara'yı selamlayarak başlamıştır. Söz sırası kendisine geçince Sara da önce halkı selamlayıp kendisini tanıttıktan sonra rakibine yönelmiştir. Gelişme kısmında Sara:

*...Qartardı qarttar üyine /...Yaşlıları “Yaşlılar Evi”ne
Ötkizetin key adam / Teslim eden bazı insanlar
Deyme eken özin adamın. / Kendilerini insan sanıyorlar mıdır.
Anasın jerge qaratqan, / Anasını utandıran,
Tiri küminde kemirtip / Daha ölmeden kemirtip
Äkesin körge qamatqan. / Babasını mezara kapattıran.
Qoldanar qanday şara bar / Uygulanabilir hangi çare var
İsine sonday nadannıñ / Bu tür cahiller için
Qartardıñ üyi ol da bir / “Yaşlılar evi” o da bir
Keleñsiz tüsi qoğammın... / Münasebetsiz yanı toplumun...
(<https://m.ok.ru/video/82112416258>)*

sözleriyle yaşlı anne babalarını “İhtiyarlar Evi”ne teslim edenleri ağır bir şekilde kınamakta ve bu rezaletin önlenmesi için mutlaka bir çarenin bulunması gerektiğini ifade etmektedir. Hatta “İhtiyarlar Evi” gibi kurumların hiç olmaması gerektiğini, tüm yaşlıların çocukları tarafından bakılmasının doğru olacağını vurgulamaktadır. Jandarbek çocuğunun doğması sebebiyle kendisini tebrik eden Sara'ya söylediği:

*...Bağasın şarıqtatıp savdalap tur / Pahasını yükseltip satıyor
Halıqqa teğın berer darilerdin / Halka bedava verilecek ilaçların
Äyel bitken qaşadı tumaymız dep / Kadınlar kaçıyor doğurmayacağız diye
Kelmeydi dep ol jerge barıp ölgim... / İstemem diye oraya gidip ölmeyi...
(<https://m.ok.ru/video/82112416258>)*

sözleriyle hastanelerde yapılan haksızlığı gözler önüne sermektedir. Doktorların bilgisizliğinden ve aslında ücretsiz olan ilaçların hastaneler tarafından parayla verilmesinden şikayet eden Jandarbek sağlıklı anne - sağlıklı çocuk konusunu gündeme getirmiş bulunmaktadır. Bu aytısı halka ve rakibine iyi dileklerini bildirerek Sara bitirmiştir. Aytısın sonunda beş jüri üyesi tarafından yapılan oylamada Jandarbek 50, Sara 46 puan almış olup aytısın galibi Jandarbek olmuştur.

2012 yılında Dinmuhammed Konayev'in 100. Yıldönümü nedeniyle Almatı şehrinde düzenlenen aytısta Amanjol Ältay ile Didar Kamiyev birbirinin rakibi olarak belirlenmiştir. Bu iki erkek arasında yapılan aytıdır. Söze halkı selamladıktan sonra, Kazak tarihinden övgüyle söz ederek Amanjol başlamıştır. Aytısın gelişme kısmında Didar:

*...Nege solar esimin bir qalanıñ / Neden onlar ismini bir şehrin
Bermeydi Qonayevtay ulı narğa? / Vermiyor Konayev gibi uluya?
Eluv qala sap ketken Dimekenge / Elli şehir inşa eden Dimeken'e
Bir qalamı bermedik, qurıǵanda. / Bir şehri vermedik hiç olmazsa.
Al ana Petropaol, Pavlodardıñ / Ya o Petropaol, Pavlodar'm
Attarı avısatın türi bar ma? / Adları deǵışecek gibi mi?
Sonıñ birin atasa Konayev dep... / Onun birine ad verse Konayev diye... (Ältayev 2014: 282)*

sözleriyle Rus İmparatorluğu'nun Kazak topraklarında kurduğu ilk kaleler arasında olup halen o zamanki isimlerini muhafaza eden Petropavl ve Pavlodar adlı iki şehrin isimlerinin deǵışmesi gerektiğini ve bu şehirlerden birine 22 yıl boyunca Kazakistan Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin 1. Sekreterliği görevini yaparken Kazakistan'ın gelişmesine büyük katkılarda bulunan Konayev'in adının verilmesinin yerinde olacağını ifade etmektedir. Bu aytısı Amanjol halka Konayev gibi bir evlat verdiği için şükranlarını bildirerek ve esenlik dileyerek bitirmiştir.

2014 yılında Kızılorda vilayeti Kazalı ilçesinde halk kahramanı Jankoja Nurmuhammedulı'nın 240. Yıldönümü vesilesiyle düzenlenen aytıs müsabakasında Bekarıs Şoybekov ile Jansaya Musina karşı karşıya gelmiştir. Akınların birbirini ve halkı selamlamasının ardından aytısın gelişme bölümünde Bekarıs, Jansaya'nın geldiği Oral şehrinin tren garında Sovyet askeri kumandanlarından Çapayev'in anıtının bulunduğunu dile getirip bu durumu şu sözlerle eleştirmektedir:

*...Qızıldoranıñ vokzalında Jankojanıñ / ...Kızıldorda'nın garında Jankoja'nın
Eskertkişi turǵanın halqım bilsin. / Anıtın durduǵunu halkım bilsin.
Bul özi tamaşa şeşim eken / Bu harika bir kararmış
Altı Alaş babasıñ danqın bilsin. / Altı Alaş atasın şöhretini bilsin.
Oraldıñ vokzalında Çapayev tur, / Oral'ın garında Çapayev duruyor,
Jansaya ängimeniñ artın bilsin. / Jansaya sohbetin ardını bilsin.
Jansayalar ülgı alıp Sır elinen / Jansayalar örnek alıp Sır halkından
Qazaq penen kazaktın parkın bilsin. / Kazak ile Rus Kazak'ı arasındaki farkı bilsin.
Janqojaday qoyındar bir batırdı, / Jankoja gibi bir kahramanın anıtını koyun,
Adamardı erlikke talpındırsın, / İnsanları kahramanlığa teşvik etsin.*

*Vokzaldan qazaqtar kep tüsken kezde / Gara Kazaklar indiğinde
Babasın körip köñli şalqıp jürsin. / Atalarını görüp övünsün.
Vokzaldan basqalar kep tüsken kezde / Gara başkaları indiğinde
Babana qarap bari qorqıp jürsin. / Atana bakıp hepsi korkup gezsın.
Bul eldiñ iesi bar eken goy dep / Bu ülkenin sahibi varmış diye
İymenip ayaqtarın tartıp jürsin... / Çekinerek ayaklarını çekerek gezsın...
(<http://aitysker.org/?p=3328>)*

Bu mısralarda aytısker Kızılorda şehrinin garında bulunan Kazak Halk Kahramanı Jankoja'nın anıtından yola çıkarak Oral şehrinin garında da Altı Alaş'ın yani tüm Kazak halkının atasını bilmesi için Çapayev'in yerine bir Kazak kahramanının anıtının durması gerektiğini keskin ifadeler kullanarak izah etmektedir. Eleştirisini daha etkili kılmak için de rakibi Jansaya'nın şehrinde Rus Kazakları ile Kazaklar arasındaki farkın öğrenilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bekaris'tan sonra Jansaya:

*Umıtpağan aqımın, ulıqtağan batırın / Unutmayan ozanını, yücelten kahramanını
Bul Qazalı qasıyetti meken goy... / Bu Kazalı kutsal mekandır...
(<http://aitysker.org/?p=3328>)*

sözleriyle Bekaris'in Oral şehrinin garında da Kazak halk kahramanlarına ait anıtların durması gerektiği yönündeki düşüncesini desteklediğini göstermiş bulunmaktadır. Aytısı hem halka hem rakibine iyi dileklerini bildirerek Bekaris bitirmiştir.

2014 yılında "Mängilik El –Muratım / Ebedî Memleket - Muradım" adlı ulusal akınlar aytısında Erkebulan Kaynazarıov'la Balgınbek İmaşev atışmıştır. İki akının selamlaşma faslının ardından aytısın gelişme kısmında Balgınbek, yeni evlilerle oralmanların yani yabancı ülkelerde yaşayıp da Hükümet Programı çerçevesinde bağımsızlık sonrası ülkeye kesin dönüş yapan Kazakların konut meselesini dile getirmektedir:

*...Baspana müselesin aytqan kezde /...Konut meselesinden söz ettiğinde
Şattıqtın üni estildi qoğamnan däl, / Sevinç çıǵlıǵı duyuldu toplımdan tam,
Endi som jüzege asıratın / Şimdi onu uygulayacak
Ükimette köp bolsa eken adal jandar. / Hükümette çok olsa keşke güvenilir insan.
Jas januya tezirek üyin alsın, / Genç evliler çabucak evlerini alsın,
Üy salar jerin alsın oralmandar... / Ev inşa edecek arsalarını alsın oralmanlar...
(<https://kaztube.kz/video/164244>)*

Görüldüğü gibi Balgınbek yasanın çıkarılması kadar düzgün bir şekilde uygulanmasının da önemli olduğunu altını çizmektedir. Balgınbek'ten sonra Erkebulan, Astana'da çok sayıda yeni apartmanın inşa edilmekte olduğunu, buna rağmen konut sorunun henüz çözülmediğini söyledikten sonra yaşça kendisinden büyük olan rakibinden bata yani, hayır dua istemiştir. Bunun üzerine Balgınbek ona dua ederek aytısı tamamlamıştır.

22 Mayıs 2017’de Aktöbe şehrinde “Aktöbe menin, enseli, jırıma kosam men seni / Büyük Aktöbem benim, šiirime katarım ben seni” adlı ulusal aytıs müsabakasında Jansaya Musina ile Tolegen Jamanov karşı karşıya gelmiştir. Söze ilk başlayan Tolegen aytısın yapıldığı Aktöbe şehrinin kahramanlarından, tarihinden övgüyle söz ettikten sonra halkı ve rakibini selamlamıştır. Jansaya söze doğrudan rakibinin yönelttiği sorulara yanıt vererek başlamıştır. Aytısın gelişme bölümünde Tölegen:

...Öz tilindi qurmettep özge tilmen / ...Öz diline hürmet edip başka dille
Esiğin älemniñ kep qağuv bop tur. / Kapısını dünyanın çalmalıyız.
Bärin ayt ta birin ayt maqsatımız / Hepsi bir yana amacımız
Bolaşaq gasırlarğa baruv bop tur. / Gelecek asırlara gıtmeliyiz.
Azat bop aqır zaman ornağanşa / Hür olup ahir zaman gelene dek
Qazaq bop jer betinde qalu bop tur. / Kazak olup yeryüzünde kalmalıyız.
(https://www.salitune.com/video/n-9yoySCTAs/-2017-)

sözleriyle dış dünyayla irtibat için yabancı dilin öğrenilmesi gerektiğini ama Kazak milletinin yeryüzünde hep var olması için Kazak diline gereken değerin verilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu sözlerin genç yaşlı, kadın erkeklerden oluşan kalabalık seyirci tarafından takdirle, coşkuyla alkışlandığı görülmektedir. Aytısı Jansaya Musina, Aktöbe halkına ve rakibine iyi dileklerini bildirerek tamamlamıştır. Aytısın sonunda 6 jüri üyesi tarafından yapılan oylama neticesinde her iki aytısker 60 puan almıştır.

TARTIŞMA

Günümüz akınların belirli bir şehri temsil ederek sahneye çıkmalarına rağmen tüm halkı ilgilendiren siyasi, sosyal, kültürel sorunları dile getiriyor olmalarından dolayı mevcut tasniflerin tüm bu zenginliği yansıtamadığından aytısların içerik ve icra şekillerinin göz önünde bulundurularak yeniden tasnif edilmesi gerektiği kanaatindeyiz. Böylelikle aytıs türünün daha sistematik bir şekilde araştırılabilmesi için sağlam bir zemin hazırlanmış olacaktır.

SONUÇ

Aytıskerler sözlerinin daha etkili olması için hiciv ve mizah sanatlarından istifade ederler. Aytısın kazananı son sözü söyleyen akın değil, halkı ilgilendiren konuları olduğu gibi, gerçek bir halde dile getiren akındır. Aytıs sanatçısı özellikle millî çıkarla ilgili konularda itiraz etmeyip rakibinin söylediklerini daha etkili kılmak için onu destekleyici sözler söylerler. Metinlerin tahlil edilmesi neticesinde de anlaşıldığı gibi aytıslar halkı ilgilendiren siyasi, sosyal, ekonomik, kültürel meseleleri içermektedir. Aytıskerler halkı kaygılandırıcı meseleleri atışma esnasında seyircilerin karşısında dombıralarının eşliğinde en etkili, en keskin, en sivri ve en gerçek haliyle dile

getirmektedirler. Aytıskerler özellikle Bağımsızlığın kazanılmasından itibaren sürekli tartışma konusu olan ama halen nihai çözüme kavuşamayan milli dil konusu başta olmak üzere milli değerler meselesini gündeme getirmektedirler. Sadece gerçekten mevcut olan meseleyi söz konusu eden aytıskerler halkın duygularını tercüme etmekle kalmaz mevcut meselelerin çözümü için istikrarlı bir şekilde çaba sarfederler. Böylelikle aytıskerler halkla hükümet arasında bir nevi köprü vazifesi görmektedirler.

KAYNAKÇA

- ALMALI, Tumar (2014), "Nadejda Luşnikova: "Bügingi Aytıstar Toy Bolıp Ketti Goy..." *Jebe gazetesi*, 6 Mart.
- ARIKAN, Metin (2016), "Kazak Sözlü Geleneği". *Türk Dünyası Âşık Edebiyatı* (ed. Naciye Ata Yıldız ve Fatma Ahsen Turan), Ankara: Gazi Kitabevi, 255-338.
- ÂLTAYEV, Amanjol (2014), *Narkesken: Aytıs*, Astana: Foliant.
- KOÇ, Kenan, Ayabek Bayniyazov ve Vehbi Başkapan (2003), *Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: Akçağ.
- MUKANOV, Sabit (1979), *Halık Mirası, Tarihi-Etnografyalık Şolu*, Almatı: Jazuşı XV c.
- URAKOVA, Lazzat (2008), *Kazak Halk Edebiyatında Aytıs Geleneği ve Bu Gelenek İçerisinde Jambıl'ın Yeri*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi.
- YILDIZ, Naciye ve ERKİNGÜL Soltanayeva (2015), "Performans Teori Bağlamında Kazakistan Geleneğindeki Kız ile Delikanlı Aytıslarının Değerlendirilmesi". *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*. Cilt 12, Sayı 3 (Eylül 2015), s.91-111.
- <http://aitysker.org/?p=3640>. Erişim tarihi: 17 Haziran, 2016
- <https://m.ok.ru/video/3907519960>. Erişim tarihi: 28 Haziran, 2016
- <https://kaztube.kz/video/99165>. Erişim tarihi: 20 Temmuz, 2017
- <https://m.ok.ru/video/82112416258>. Erişim tarihi: 21 Temmuz, 2017
- <http://aitysker.org/?p=3328>. Erişim tarihi: 20 Temmuz, 2017
- <https://kaztube.kz/video/164244>. Erişim tarihi: 20 Temmuz, 2017
- <https://www.salitune.com/video/n-9yoySctAs/-2017->. Erişim tarihi: 22 Temmuz, 2017